

# **Методичні рекомендації щодо викладання предметів інтегрованої платформи вчителів природознавства, біології, географії, курсу «Природничі науки», основ здоров'я та основ сім'ї в закладах загальної середньої освіти м.Тернополя у 2021/2022 навчальному році.**

(укладач : консультант ТКМЦНОІМ Козловська Л.П.)

## **Природознавство, біологія і екологія, курс «Природничі науки»**

### **Природознавство:**

**5 клас** - Програма з природознавства для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 (оновлена). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України.

**Режим доступу:** <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednyaosvita/navchalniprogrami/navchalniprogrami59klas>

Зміст оновленої програми позбавлений надмірної деталізації, включає інформацію, необхідну для прийняття рішень в повсякденному житті, збереження здоров'я, формування стратегії поведінки сучасної людини, націлює на використання краєзнавчого матеріалу. В якості пріоритетів програма розглядає формування в учнів способів роботи з природничою інформацією, комунікативних умінь, а також набуття ними елементів природознавчої, здоров'язбережувальної та екологічної компетенцій. Предметна природничонаукова компетентність формується на основі опанування учнями різними видами соціального досвіду, який включає знання про природу (знаннявий компонент), способи навчальнопізнавальної діяльності (діяльнісний компонент), ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності (ціннісний компонент).

Розподіл годин у програмі є орієнтовним. Вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, змінювати порядок вивчення розділів чи тем, виходячи з наявних умов навчальнометодичного і матеріального забезпечення або за необхідності у разі карантину, дистанційного навчання тощо. При організації вивчення навчального матеріалу з природознавства необхідно реалізовувати діяльнісний підхід, організовувати роботу з різними джерелами інформації для розв'язування проблемних завдань, використовувати для пізнання навколишнього світу такі методи і прийоми як спостереження, проведення дослідів, вимірювань тощо. В кожному розділі програми виділено рубрики «Практичні роботи», «Практичні заняття» та «Навчальні проекти».

Практичні роботи і практичні заняття проводяться і реалізуються на уроці. **Виконання практичних робіт оцінюється обов'язково у всіх учнів.** Робота учнів під час практичних занять, які спрямовані на формування компетентностей, може не оцінюватись або оцінюватись вибірково.

Програмою передбачено виконання упродовж навчального року чотирьох **обов'язкових проєктів**, спрямованих на формування певних умінь і навичок. Навчальними завданнями першого проєкту є формування вміння збирати і фіксувати дані, представляти їх наочно, формулювати висновки (математична, інформаційноцифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя). Завдання другого проєкту формування базових навичок співробітництва (соціальна компетентність). При виконанні третього проєкту школярі навчаються вести тривале спостереження, фіксувати дані в журналі спостережень, формулювати гіпотези, планувати і проводити дослідження, пояснювати отримані результати (компетентності у природничих науках і технологіях). У четвертому проєкті додається формування ініціативності і підприємливості та екологічної грамотності. Кількість проєктів та їхня тематика може бути змінена залежно від навчальних цілей, які ставить перед учнями вчитель, особливостей класу, досвіду вчителя і учнів у виконанні проєктів, особливостей природи свого краю тощо.

Опис проєктів, допоміжний теоретичний матеріал, рекомендації щодо організації роботи в групах та оцінювання розміщено на електронному ресурсі

«Навчальні проєкти до курсу «Природознавство (5 клас)» за посиланням: <http://priodaprojects.blogspot.com/>

Основними формами організації освітнього процесу з природознавства є різні типи уроків:

формування компетентностей; розвитку компетентностей;

перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей; корекції основних компетентностей;

комбінований урок.

Компетентнісноорієнтований урок природознавства повинен бути цікавим для учнів, з використанням сучасних технологій, методів та прийомів. Важливо підбирати на урок ситуативні проблемні завдання, що викликають інтерес, бажання дослідити проблему, з'ясувати причину її виникнення та потребу вирішення. У 5 класі варто звертати увагу і на візуалізацію освітнього процесу. Рекомендуємо використовувати малюнки, фотографії об'єктів і явищ природи, відео, віртуальні подорожі, електронні карти, атласи, презентації тощо. Важливе значення для емоційноестетичного сприйняття природи мають організація спостережень безпосередньо в природі, екскурсії, проведення пізнавальних квестів, екологічних акцій тощо. У навчальних цілях доцільно використовувати саме місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал.

Формуванню комунікативної та соціальної компетентностей сприяють різні форми роботи. Тому поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи необхідно залучати школярів до колективної діяльності (парної, групової роботи) із застосуванням інноваційних методик та використанням інформаційнокомунікаційних засобів.

У 2021/2022 навчальному році в закладах освіти, які є учасниками науковопедагогічного проєкту «Інтелект України» навчальна програма «Природознавство» (авт. Гавриш І.В., Мінєнков, О.О., Сухов Р.В.) реалізується за двома змістовими лініями: «Природознавство. Моя планета Земля» (5 клас) та «Природознавство. Мої фізичні відкриття» (56 класи):

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68Las2gn0q2MPyIWSWxVdwzmA/edit?ts=5a364195#gid=1491719953>

Зазначаємо також, що у вересні 2021 року розпочнеться навчання у 5х пілотних класах НУШ. Перелік назв модельних програм освітньої галузі «Природознавство» наведено у додатку 4 до Типової освітньої програми для 59 класів загальної середньої освіти затвердженої наказом МОН України № 235 від 19.02.2021року.

#### **Біологія:**

**6-9 класи** – Навчальна програма з біології для 69 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті МОН України.

**Режим доступу:** <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednyaosvita/navchalniprogrami/navchalniprogrami59klas>

**8-9 класи з поглибленим вивченням біології** – Навчальна програма з біології для 89 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983.

**Режим доступу:** <https://goo.gl/GDh9gC>

Нагадуємо, що у змісті програм з біології 69 класів, в межах кожної теми, виділено до 40 % програмового матеріалу в **опційне навчання**. Учитель може включати ці питання у навчальний процес у повному обсязі, або частково, обираючи з опцій ті питання, які вважає найбільш корисними і доцільними, зважаючи на рівень підготовленості класу, матеріальнотехнічне забезпечення школи тощо. Зміст навчального матеріалу в темах програми сформульований стисло, що дає змогу вчителю, враховуючи рівень розвитку учнів, творчо планувати вивчення матеріалу, виділяти час для осмислення учнями навчального матеріалу, виконання лабораторних і практичних робіт, лабораторних досліджень, проектів, систематизації й узагальнення знань, самостійної й творчої пізнавальної діяльності, самоконтролю знань і умінь. Учитель має можливість конструювати вступні й узагальнюючі уроки, здійснювати тематичне і підсумкове оцінювання навчальних досягнень учнів.

#### **Біологія і екологія:**

**10-11 класи** - Програма з біології і екології для 1011 класів закладів загальної середньої освіти: **рівень стандарту**, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407.

**Режим доступу:**

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednyaosvita/navchalniprogrami/navchalniprogramidlya1011klasiv>

**10-11 класи** - Навчальна програма з біології і екології для 1011 класів закладів загальної середньої середньої освіти: **профільний рівень**, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України.

**Режим доступу:** <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednyaosvita/navchalniprogrami/navchalniprogramidlya1011klasiv>

Розподіл годин у програмах з біології, біології і екології є **орієнтовним**. Це дає право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту, самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах одного навчального року, але так, щоб порушувалась логіка його викладу, змінювати орієнтовну кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, та визначати час проведення

шкільних екскурсій, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики, добирати об'єкти для вивчення та включати в зміст освіти приклади зі свого регіону. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання результатів навчання учнів.

**Практична спрямованість програм** з біології, біології і екології забезпечується проведенням лабораторних і практичних робіт, лабораторних досліджень, дослідницького практикуму, проєктів, демонстрацій, екскурсій.

**Лабораторні дослідження** забезпечують процесуальну складову навчання біології. Учні виконують їх на етапі вивчення нового матеріалу за завданнями, які пропонує учитель, з використанням натуральних об'єктів, колекцій, моделей, муляжів, зображень, відеоматеріалів. Мета такої діяльності

– розвиток в учнів умінь спостерігати, описувати біологічні об'єкти та власні спостереження, виділяти їхні істотні ознаки, виконувати рисунки біологічних об'єктів; формувати навички користування мікроскопом, розв'язувати пізнавальні завдання тощо. Прийоми виконання лабораторних досліджень та оформлення їх результатів визначаються учителем з урахуванням вимог програми, вікових особливостей та рівня сформованості навчальних умінь в учнів. Виконання лабораторних досліджень фіксується в класному журналі на сторінці «Зміст уроку».

**Приклад запису:** «Різноманітність клітин організму людини. Тканини. Лабораторне дослідження: Ознайомлення з препаратами тканин людини».

**Практичні та лабораторні роботи** виконуються з метою закріплення або перевірки засвоєння навчального матеріалу, формування практичних умінь і навичок. Виконуючи практичні та лабораторні роботи учні демонструють: навички роботи з натуральними об'єктами, мікроскопом та лабораторним обладнанням; умінь розрізняти біологічні об'єкти, розв'язувати пізнавальні завдання за інструктивною карточкою; умінь порівнювати, робити висновки тощо. **На виконання практичної роботи виділяється окремий урок**, який передбачає такі орієнтовні етапи: визначення мети і завдань уроку, пояснення вчителя (теоретичні аспекти теми практичної роботи), демонстрування учителем операції у цілому і окремих дій, пробне виконання операцій окремими учнями, спостереження іншими, виконання роботи всіма учнями, допомога учителя тим, хто має проблеми, аналіз помилок, проговорювання вголос прийомів виконання операцій і їх послідовності, тренувальні вправи по закріпленню навичок і вмінь. Виконавши практичну роботу, учні в зошитах оформляють звіт про роботу або підсумки. **Виконання практичних робіт оцінюється у всіх учнів**, при цьому оцінюванню підлягають перш за все практичні умінь, визначені метою роботи: умінь налаштовувати мікроскоп, виготовляти мікропрепарат, порівнювати, тобто знаходити спільні і відмінні ознаки біологічних об'єктів, умінь розрізняти отруйні гриби, визначати які кімнатні рослини можна вирощувати в приміщенні з певними характеристиками середовища. **Лабораторні роботи** теж оформляються учнями в зошиті та **обов'язково оцінюються**.

Дослідницький практикум передбачає самостійну (або з допомогою дорослих) роботу учнів у позаурочний час. Його мета вироблення особистого досвіду дослідницької діяльності у процесі розв'язування пізнавальних завдань. З метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів програма передбачає виконання та захист **проєктів дослідницького спрямування** з представленням результатів роботи. Проєкти інших типів (творчі, інформаційні тощо) вчитель може впроваджувати додатково за бажанням. Кожен учень упродовж навчального року має взяти участь хоча б в одному навчальному проєкті. Проектна діяльність на

уроках біології є засобом підвищення продуктивності навчальної

праці та її актуалізації; розвивальним середовищем, що формує соціальні вміння, навички та сприяє набуттю навчального і життєвого досвід; розвитком творчих обдарувань особистості та її самореалізації. Використання проєктної технології є «містком» між теорією і практикою в процесі навчання, виховання і розвитку особистості учня, прикладом вдалого поєднання урочної та позаурочної діяльності. Тематику проєктів у 67 класах вибирає вчитель. Для захисту проєктів може бути виділено окремий урок або частину відповідного за змістом уроку.

Система форм організації компетентнісно орієнтованого навчання біології, біології і екології містить як уроки формування компетентностей, розвитку компетентностей, перевірки та/або оцінювання, корекції основних компетентностей, комбінований урок так і сучасні різновиди уроків: урок семінар, урокгра, урокконференція, урокекскурсія, уроки в «зелених класах».

### **Природничі науки:**

**10-11 класи** - Програми затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407:

✓ Проєкт 1 «Природничі науки» для 1011 класів **гуманітарного профілю** загальноосвітніх навчальних закладів. Інтегрований курс (авт. Дьоміна І. О., Задоянний В. А., Костик С. І.);

✓ Проєкт 2 «Природничі науки» 1011 клас. Інтегрований курс (авт. Засєкіна Т. М., Буняк М. М., Бухтіяров В. К., Григорович О. В., Капіруліна С. Л., Козленко О. Г., Ньюкало Т. Г., Семененко І. Б., Сокол Т. К., Шабанов Д. А., Шагієва Р. Р.);

✓ Проєкт3«Природничі науки. Минуле, сучасне та можливе майбутнє людства і біосфери» для 1011 класів (авт. Шабанов Д. А., Козленко О. Г.);

✓ Проєкт 4 «Природознавство» 1011 класи (авт. Ільченко В. Р., Булава Л. М., Гринюк О. С., Гуз К. Ж., Ільченко О. Г., Коваленко В. С., Ляшенко А. Х.).

**Режим доступу:** <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednyaosvita/navchalniprogrami/navchalniprogramidlya1011klasiv>

На вивчення цього курсу навчальним планом Типової освітньої програми, передбачено 4 години на тиждень. Викладати курс можуть вчителі фізики, біології, хімії, географії. Передбачається, що весь курс викладає **один учитель**.

Заклад освіти обирає на свій розсуд будьякий варіант програми, враховуючи, що запропоновані програми реалізують мінімальні вимоги Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, і рекомендовані учням, для яких **природничі предмети не є профільними**. Проте ця умова не обмежує бажання і можливості учнів складати ЗНО з біології, фізики, хімії чи географії за умови їхньої самостійної підготовки. У такому разі, результати ЗНО з предметів фізика, хімія, біологія, географія, зараховуються учням як державна підсумкова атестація.

Розподіл годин у програмах є **орієнтовним**. Учитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, у тому числі змінювати порядок вивчення розділів, тем.

Для того, щоб розкрити учням ціннісний потенціал біологічних знань, необхідно висвітлювати на уроках питання біоетики і біобезпеки, обговорювати здобутки вітчизняної біологічної науки, вчити учнів оцінювати перспективи її розвитку та практичного застосування наукових відкриттів.

Ефективність сучасного уроку відзначається науковим обґрунтуванням стратегії й тактики пізнавальної діяльності учнів на основі закономірностей і принципів навчання; напруженою, посиленою, досконало організованою й результативною діяльністю учнів; ретельною діагностикою причин, що впливають на якість уроку, прогнозуванням ходу й результатів уроку, вибором на цій основі досконалої технології досягнення запроєктованих результатів; творчим, нестандартним підходом до розв'язання конкретних завдань; обґрунтованим вибором, доцільним застосуванням необхідного й достатнього для досягнення мети комплексу дидактичних засобів; диференційованим підходом до окремих груп учнів, дієвою індивідуалізацією педагогічного впливу на основі діагностики реальних навчальних можливостей учнів.

Рекомендації як зробити цікавим та ефективним урок біології за покликаннями:

<http://osvita.ua/school/method/80075/>  
<https://www.youtube.com/watch?v=VTyytikQ5Ec>

### Оцінювання

✓ Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до орієнтовних вимог до оцінювання, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

✓ Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт, у тому числі лабораторні (практичні) роботи. З огляду на це, у кожного учня має бути оцінка за виконання, як мінімум, однієї з лабораторних (практичних) робіт, передбачених програмою у змісті певної теми. З метою об'єктивного семестрового оцінювання, яке здійснюється на підставі тематичного оцінювання, доцільно використовувати різні форми для проведення перевірки навчальних досягнень з різних тем: усне опитування, виконання самостійних робіт, тестування (письмове, усне, комп'ютерне), тематична контрольна робота. Для запобігання перевантаженню учнів **не рекомендується проведення тематичної контрольної роботи з біології в кінці семестру.**

✓ З біології проводиться **дві тематичні контрольні роботи**: у першому і другому семестрах. **Проведення семестрової контрольної роботи програмами з біології не передбачено.** Зміст завдань для перевірки навчальних досягнень з теми має відповідати очікуваним результатам навчання учнів, визначеним програмою, та критеріям оцінювання та орієнтуватися не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. У практику біологічної освіти, на противагу тестовим вправам закритого типу мають увійти завдання відкритого типу, які вимагають не лише короткої відповіді, але й пояснення, обґрунтування та висловлення власних суджень і спрямовані скоріше на роздуми й використання знань, ніж на просто виклад фактичного матеріалу. Тобто, обов'язковим елементом тематичної контрольної роботи мають бути завдання з короткою та розгорнутою відповіддю. Контрольні роботи оформляються в зошиті для контролю знань або на окремих проштампованих аркушах паперу. Зберігаються роботи в кабінеті біології протягом навчального року. Відпрацювання пропущених учнем лабораторних, практичних, контрольних робіт є недоцільним. Оцінка за ведення зошитів з біології не виставляється.

✓ У Новій українській школі ресурсом розвитку учня вважається формувальне оцінювання. Під формувальним оцінюванням розуміють інтерактивне

оцінювання прогресу учнів, що дає змогу вчителю визначати потреби учнів та відповідним чином адаптувати процес навчання.

Для вчителя формувальне оцінювання означає чітке формулювання освітнього результату, який потрібно отримати, оцінити в кожному конкретному випадку та організувати відповідно до цього свою роботу. Для учня це можливість вчитися на помилках; зрозуміти, що є важливим, а що другорядним.

Підсумкове оцінювання є обов'язковою складовою цілісної системи критеріального оцінювання навчальних досягнень школярів

Звертаємо увагу, що очікується наказ МОН України «Про затвердження системи та загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів».

#### **Програми курсів за вибором, факультативних курсів:**

**7 – 11 класи** – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання.

– Кам'янецьПодільський: Аксіома, 2019. – 246 с.

У 2019 році дію грифа на зазначений збірник програм було продовжено без внесення змін у перелік і зміст програм. Тому у навчальному процесі може використовуватись збірник програм 2009, 2014, 2019 років видання.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази закладу освіти. Окремі розділи запропонованих у збірнику програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

#### **Безпечне освітнє середовище**

Звертаємо увагу педагогічних працівників на лист МОНмолодьспорту України від 01.02.12 № 1/972 про інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів», (Режим доступу: [https://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/27214/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/27214/)), Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2020 року № 2205) (Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>) у яких зазначено, що відповідно до Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці, інструктажі з безпеки життєдіяльності з учнями проводять завідувачі кабінету (лабораторії), учителі (викладачі). У новому навчальному році перед початком занять у кожному кабінеті, лабораторії проводиться первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності. Мета проведення первинного інструктажу – формування відповідального ставлення учнів до особистої безпеки та безпеки тих, хто оточує, свідоме розуміння необхідності захисту та збереження свого власного здоров'я, дотримання правил безпечної поведінки в умовах виникнення екстремальних ситуацій, у тому числі аварій, і уміння надати першу допомогу і самопомогу у разі нещасних випадків. Реєстрація такого інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності, який зберігається в кожному кабінеті (лабораторії). Перед початком вивчення навчальної теми, виконання завдань, пов'язаних з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття, лабораторної чи практичної роботи також проводиться первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності. Про проведення такого первинного інструктажу в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі змісту уроку, заняття робиться запис: «**Інструктаж з БЖД**». Учні,

які інструктуються, не розписуються про такий інструктаж. Позаплановий інструктаж з учнями проводиться у разі порушення ними вимог норм і правил, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо, при зміні умов виконання навчальних завдань (лабораторних, практичних робіт тощо), у разі нещасних випадків за межами навчального закладу (екскурсії, подорожі тощо). Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів. Під час проведення позанавчальних заходів у кабінетах (лабораторіях) природничоматематичного напрямку (конкурси, олімпіади, турніри з предметів, екскурсії, подорожі) або заходів навчального призначення (прибирання приміщення, дослідна робота на навчальнодослідній ділянці, в куточку живої природи тощо) з учнями проводиться цільовий інструктаж. Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється в журналі реєстрації інструктажів.

### **Кабінет біології**

Кабінет біології в школі – це навчальний підрозділ школи, призначений для проведення уроків, позакласних і факультативних занять. На жаль, у деяких освітніх закладах відсутня кабінетна система, що не сприяє якісному навчанню біології, біології і екології. Звертаємо увагу, що в 2020 році Міністерством освіти і науки України видано наказ №574 від 29.04. 2020р. «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEMлабораторій». Просимо керуватися даним документом при поповненні чи оновленні матеріальної бази кабінету.

### **Організація змішаного та дистанційного навчання**

ГО «Смарт освіта» й Міністерство освіти і науки підготували **підручник «Організація дистанційного навчання в школі»** у якому даються методичні рекомендації щодо основних інструментів для організації дистанційного навчання, налаштування режиму роботи вчителя та зворотній зв'язок з учнями, а також про особливості оцінювання та контролю під час карантину:

<https://nus.org.ua/news/posibnykdlyashkilproorganizatsiyudystantsijnogo navchannyaotrymavgryfmon/>

Сучасним онлайнресурсом для змішаного та дистанційного навчання учнів середньої та старшої школи з матеріалами, що пройшли експертизу та відповідають державним освітнім стандартам є Всеукраїнська школа онлайн: <https://lms.eschool.net.ua/>

ВШО забезпечує учнів відеопоясненнями, конспектом, тестами та можливістю відслідковувати свій навчальний прогрес. А вчителів – необхідними методичними рекомендаціями та прикладами застосування сучасних освітніх технологій.

. Учні зможуть користуватися платформою не тільки під час карантину, а й для ознайомлення з темою, яку пропустили в школі через хворобу або з інших причин.

Для підвищення професійного рівня вчителів, освоєння нових методик викладання біології, ефективної роботи з обдарованими школярами, реалізації інформаційнокомунікаційних технологій на уроках біології та екології і позаурочний час пропонуємо до використання Інтернетресурси біологічного та екологічного спрямування:

✓ <https://www.edcamp.org.ua/> (Спільнота відповідального вчительства);

✓ <https://nus.org.ua/news/posibnykdlyashkilproorganizatsiyu dystantsijnogonavchannyaotrymavgryfmon/> (НУШ.Смартосвіта);

✓ <http://emblog.embl.de/ells/llabfebruary2019> (Курс для вчителів

«Гени змін: Новий підхід до викладання еволюційної біології»;

✓ <http://biology.univ.kiev.ua/> (Навчальнонауковий

✓ центр Інституту біології та медицини Київського НУ імені Т.Шевченка);

✓ <http://floqiston.ru.user> (Каталог освітніх ресурсів);

✓ <http://www.biology.org.ua> (Український біологічний сайт);

✓ <http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/redbook.php> (Чепвона книга України);

✓ <http://www.ecostudy.yar.ru/> (Екологічний сайт);

✓ <https://osvitoria.media/> (Онлайнмедія про освіту та виховання дітей в Україні).

Чинними залишаються інструктивно-методичні листи Міністерства освіти і науки України за 2016/2017, 2017/2018, 2018/2019, 2019/2020, 2020/2021 н.р.

Питання щодо організації освітнього процесу і в умовах очного, і в умовах дистанційного навчання очікуємо в рекомендаціях МОН України на 2021/2022 навчальний рік.

## Географія

У **2021/2022** навчальному році у 69х класах предмет «Географія» вивчатиметься за навчальними програмами, що укладені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 та затверджені наказом МОН України від 07.06.2017 № 804, а у 1011х класах (рівень стандарту та профільний рівень) – за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. Програми розміщено на офіційному вебсайті МОН України.

Вивчення географічних курсів здійснюватиметься в традиційному порядку: 6 клас – курс «Загальна географія», 7 клас – курс «Географія. Материки і океани», 8 клас – курс «Географія. Україна у світі: природа, населення», 9 клас – курс «Географія. Україна і світове господарство», 10 клас

– курс «Географія: регіони та країни», 11 клас – курс «Географічний простір Землі»

Курс «Загальна географія» у **6-ому класі** розпочинає формування основних географічних уявлень загальної географічної культури школяра та поступове навчання картографічній мові. Учні засвоюють поняття, набувають певних умінь у роботі з різними джерелами географічної інформації. Крім того, початковий курс географії включає відомості про географічні подорожі та дослідження Землі, особливості зображення земної кулі на глобусі й карті, про кількість і розміщення населення земної кулі, людські раси, положення України та окремих держав на політичній карті світу. У 6-ому класі **пропонується 8 практичних робіт, 4 з яких оцінюються обов'язково, решта – на вибір учителя.** На викладання географії в 6-ому класі програмою передбачено резервний час – 6 годин. Ці години вчитель може розподіляти самостійно для: тематичного оцінювання, повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів.

Курс «Географія. Материки і океани» для **7-го** класу є логічним продовженням курсу географії шостого класу й значною мірою базується на його змісті. Головною метою вивчення географії у 7-му класі є формування географічних знань про природу материків та океанів, їх цілісність і диференціацію, про населення та його життєдіяльність у різних природних умовах. Водночас розширюються знання про

географічну оболонку та її компоненти. Зміст курсу створює необхідну основу для розуміння учнями ролі географічної оболонки у житті людей і впливу суспільства на природні умови.

**У програмі 7го класу передбачено виконання 12 практичних робіт, 4 з яких є обов'язковими для оцінювання.** Більшість практичних робіт виконується на основі використання різноманітних тематичних карт атласу та контурних карт. Уміння працювати з різними за змістом картами є одним з найважливіших показників якості підготовки учнів під час вивчення географії материків та океанів. Програмою передбачені також різноманітні дослідження, виконання та оцінювання яких здійснюється вибірково – за бажанням учителя та учнів.

Вивчення географії у **8-ому класі** (*Україна у світі: природа, населення*) спрямоване на формування науковогеографічної картини своєї держави як складника світової спільноти держав на основі комплексного її вивчення. Цей курс допомагає учневі усвідомити себе громадянином України, сформувати знання про природу та населення країни, свого регіону, виховати повагу до українського народу, його культури, відчутти себе справжнім патріотом своєї держави. Програма курсу розрахована на 70 годин (2 години на тиждень), з яких 6 годин становлять резерв часу. Важливим принципом побудови змісту курсу є інтеграція, що реалізується у поєднанні фізико та суспільно географічних складників під час вивчення природних комплексів і населення України та свого регіону з урахуванням уже здобутих знань про природу материків і океанів, населення країн світу з курсу географії, що вивчався у 7 класі. Зокрема, вивчення населення України здійснюється на основі тем про населення світу в курсах географії у 6 та 7 класах та внаслідок поглиблення їх змісту. Особлива роль географії у 8 класі полягає у значному її світоглядному потенціалі й тісних взаємозв'язках змісту із сучасністю та особистим досвідом учнів.

Програмою передбачено виконання **12 практичних робіт, з яких 4 є обов'язковими для оцінювання.** Вони спрямовані на розвиток умінь та навичок роботи з картами та іншими джерелами географічної інформації; виявлення зв'язків природи і суспільства в межах України, їх взаємного впливу, що сприятиме подальшому розвитку в учнів навчальнопізнавальної компетенції і формуванню ціннісносміслових та соціальнопрофесійних компетентностей.

Програма **поглибленого вивчення** географії у 8ому класі (Географія України: природа, населення, господарство) спрямована на формування цілісної науковогеографічної картини своєї держави на основі комплексного її вивчення.

Програма спрямована на розв'язання наступних завдань:

- сформувати в учнів знання та уявлення про Україну як цілісний географічний регіон, в якому відбуваються різноманітні глобальні та регіональні природні, соціальноекономічні та екологічні процеси;
- сформувати нові поняття і закономірності, поглибити й узагальнити вже сформовані теоретичні знання з фізичної географії;
- сформувати уявлення та окремі поняття соціальноекономічного змісту;
- продовжити розвиток практичних умінь та навичок самостійної роботи, що сприятимуть активній і соціальновідповідальній поведінці в географічному просторі країни.

Основними змістовими блоками програми, на вивчення яких планується

105 годин (3 години на тиждень) є блоки «Природа», «Населення»,

«Господарство», які розділені на окремі теми. Програма передбачає виконання 23х практичних робіт підсумкового характеру, вісім з яких (2, 4, 6, 9, 13, 16, 21, 23) оцінюються обов'язково, решта – на вибір учителя. Практичні роботи спрямовані на відпрацювання умінь та навичок роботи з картами та іншими джерелами географічної

інформації, на виявлення зв'язків природи і суспільства в межах України, їх взаємний вплив, чим значно підсилюється навчально пізнавальна компетенція і формується ціннісно-смыслова та соціально професійна компетенції. Пропонується також кілька дослідницьких робіт творчого характеру, які оцінюються вибірково.

На курс «Україна і світове господарство» у **9-у класі** відведено 52 години (1,5 години на тиждень). Провідною метою є формування знань про тенденції розвитку національного та світового господарства й визначення місця України в сучасному світі. Зазначена мета передбачає реалізацію таких завдань:

- сформувати нові поняття й базові знання про суспільну географію та особливості розвитку сучасного господарства в Україні і світі;
- ознайомити із структурою світового господарства та її відображенням в економіці України, найважливішими глобальними проблемами людства;
- навчити виявляти та аналізувати економічні, соціальні й екологічні процеси та явища на глобальному, регіональному і локальному рівнях;
- показати роль міжнародного співробітництва у розв'язуванні глобальних проблем людства;
- розвивати в учнів пізнавальний інтерес, інтелектуальні та творчі здібності, самостійну навчальну діяльність шляхом пошуку та опрацювання географічної і статистичної інформації з різних джерел.

Важливим принципом побудови змісту географії у 9 класі є інтеграція, яка реалізується через поєднання суспільно-географічних складових під час вивчення особливостей розвитку та розміщення господарства в світі, Україні та своєму регіоні.

Курс має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень. Програмою передбачено **виконання 8 практичних робіт, з яких 4 є обов'язковими для оцінювання**. Вони спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації.

Курс «Соціально-економічна географія світу» (9 клас, **поглиблене вивчення**) покликаний сформувати в учнів цілісне уявлення про навколишній світ, показати глибокий взаємозв'язок природи, населення і господарства земної кулі, навчити просторовому мисленню, виховати повагу і любов не тільки до своєї Батьківщини, але й до історії та культури інших країн і народів. Учні ознайомляться зі змінами, які відбуваються у світі, викликані зростанням кількості населення, розширенням економічних зв'язків країн, мереж глобальних комунікацій тощо. У цих умовах даний курс набуває колосального значення. У ньому посилюється культурно-гуманістична спрямованість

предмета, збільшується час на вивчення географії країн світу, народів, релігій, мов, культур інтеграційних процесів.

Курс географії в **10 класі «Географія: регіони та країни»** (52 години, 1,5 години на тиждень), спрямований на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської діяльності у регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах.

Загальною метою географії в 10 класі є формування в школярів географічної картини світу на прикладі вивчення систем розселення та просторової організації економічної діяльності в окремих регіонах і країнах з урахуванням сучасних геополітичних, соціальних, економічних та екологічних аспектів.

Програмою в 10 класі на рівні стандарту передбачено виконання **7 практичних робіт. Обов'язковими для оцінювання в кожному семестрі є дві практичні роботи**

**на вибір учителя.**

Курс географії в **11 класі «Географічний простір Землі»** (35 годин, 1 година на тиждень) розкриває сутність географічної науки в цілому; інтегрує знання про природу, людину і господарську діяльність; формує в учнів чіткі

уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільногеографічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку.

Вивчення географії в 11 класі спрямовано на реалізацію таких **завдань**:

- розуміння географічної оболонки як системи, її виникнення, функціонування, закономірності будови і розвитку;
- оволодіння вміннями вирішувати комплексні завдання, що потребують виявлення географічної ситуації на конкретній території, моделювання природних, соціальноекономічних і геоecологічних явищ і процесів з урахуванням просторовочасових умов і чинників;
- розвиток географічного мислення для орієнтації у проблемах територіальної організації суспільства, його взаємодії з природою, навичок грамотного вирішення побутових та професійно орієнтованих завдань;
- виховання патріотизму, толерантності до інших народів і культур, соціальновідповідального ставлення до навколишнього середовища під час повсякденної трудової і побутової діяльності;
- набуття компетентності в сферах: елементарного геоecологічного моделювання і прогнозування; використання різноманітних географічних знань та умінь в побуті і в підготовці до майбутньої професійної діяльності; забезпечення особистої безпеки, життєдіяльності й адаптації до умов навколишнього середовища.

Курс безпосередньо пов'язаний не тільки з попередніми курсами географії, він також інтегрує знання, здобуті на заняттях з економіки, історії, інформатики тощо.

Програмою в 10 класі на рівні стандарту передбачено виконання **10 практичних робіт. Обов'язковими для оцінювання в кожному семестрі є дві практичні роботи на вибір учителя.**

Курс «Географія», що пропонується для **профільного навчання** в 10 і 11 класах, завершує географічну освіту в закладі загальної середньої освіти і відповідає логіці пізнання світу. Таким чином, система географічної освіти узгоджується з теорією природничих і суспільних наук, загальною географією, регіоналізацією, країнознавством, краєзнавством і має українознавчу спрямованість.

Загальна мета курсу – вдосконалити уявлення учнів про географічну картину світу, утверджувати поняття про географію як конструктивну науку і формувати географічне мислення на основі історичного, просторового, комплексного, типологічного, проблемного і конструктивного підходів. Провідні ідеї програм – гуманізація, соціологізація, екологізація, економізація, залучення учнів до соціально корисної практичної діяльності засобами сучасної географії.

Практичні роботи є важливою й обов'язковою складовою уроку географії. Вони передбачають розв'язування географічних, екологічних і соціально економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні досліджень, дискусій, круглих столів, ділових ігор, моніторингових досліджень,

підготовку презентацій, написання есе, творчих робіт, створення індивідуальних і колективних проєктів. Мета проведення таких робіт може бути різною – мотиваційною, узагальнювальною, контролюючою тощо. У 10 класі передбачено виконання **25 практичних робіт**, в 11 класі – **54, які є обов'язковими для всіх учнів класу. Учителю обов'язково оцінює п'ять практичних робіт на вибір у кожному семестрі.**

У рамках варіативної частини навчальних планів географія вивчається з 6го по 11й класи, залежно від специфіки ЗЗСО. Прикладом варіативних курсів є «Географія рідного краю» (6 клас) та інші курси, використання яких дає змогу наблизитися до реалізації положень Міжнародної хартії географічної освіти в Україні.

Краєзнавство забезпечує закріплення наукових географічних понять на основі вивчення своєї місцевості та допомагає наочному вивченню господарської діяльності населення рідного краю. Здобуті знання сприятимуть прищепленню учням любові до рідної землі, створюють підґрунтя для того, щоб у подальшому учень орієнтувався на географічну освіту.

Під час навчання географії в педагогічній діяльності важливим залишається **проведення обов'язкового оцінювання навчальних досягнень учнів: поточне, тематичне і підсумкове**, а основним видом оцінювання – **тематичне**. На основі тематичних оцінювань, що є результатом поточного оцінювання, виставляється семестрова оцінка, а на основі семестрових – річна, при цьому оцінюються реальні досягнення учня, **а не його середній бал**. Семестрова оцінка виставляється на основі тематичних оцінок, які формуються з поточних оцінок (розв'язування задач і вправ; складання таблиць, схем, написання рефератів, записи результатів спостережень за природними явищами, самостійні роботи), результатів контрольних робіт (мінімум 1 на семестр) та виконання практичних робіт.

Відповідно до «Орієнтовних вимог до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничоматематичних дисциплін (лист МОН України

№1/9 – 529 від 27.12.2000 р.) основними видами письмових робіт з географії є: розв'язування задач і вправ з географії;

- оформлення результатів виконання практичних робіт (відповідно до навчальних програм);
- складання таблиць, схем, написання рефератів тощо;
- записи результатів спостережень за природними явищами, що здійснюються у процесі вивчення географії;
- самостійні роботи;
- контрольні роботи (як мінімум одна письмова контрольна робота на семестр є обов'язковою).

Для запобігання перевантаження учнів, час проведення контрольних робіт визначається загальношкільним графіком, складеним заступником директора освітнього закладу за погодженням із вчителем.

Дослідження, як вид освітньої діяльності, було включено до вивчення навчального предмета «Географія», згідно з оновленим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Унікальна структура дослідження орієнтована на підвищення мотивації до навчальної діяльності учнів загалом, а також сприяє активному розвитку власного пізнавального інтересу до вивчення географії як практичної науки шляхом проведення учнями власних науково пошукових робіт. Дослідження передбачають самостійну роботу учнів, час для їх виконання є позаурочним, рекомендовано виконувати їх у вигляді міні проектів, презентацій, есе, усних повідомлень, схеммаршрутів, карт, рефератів тощо. Існує ряд спільних рис між практичними роботами та дослідженнями – це розвиток нестандартного мислення, уміння використовувати на практиці здобуті знання, вирішувати поставлені задачі, виконувати проекти тощо. Окрім того, існують певні відмінності між особливостями проведення досліджень і практичних робіт, які призвели до виокремлення даних видів робіт. Головна з них – це спосіб виконання, а також можливість обирати різні умови проведення. Результатом такої роботи учнів можуть бути макети, розробки, карти, схеми, описання об'єктів і конкретна діяльність з їх благоустрою тощо. Із

запропонованої тематики досліджень учень за бажанням вибирає 12 дослідження (упродовж року) та виконує його індивідуально або в групі. Учитель оцінює таку роботу під час її захисту чи презентації.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів **єдині** для загальноосвітніх і профільних класів, для класів поглибленого вивчення географії та класів гуманітарного спрямування.

Зауважуємо, що важливу роль у освітньому процесі й надалі відіграє географічний кабінет. Адже в географічному кабінеті знаходиться вся матеріальнотехнічна база, яку необхідно використовувати під час проведення уроків у 611 класах. У викладанні географії шкільне обладнання забезпечує наочність навчання. А це – одне із важливих джерел інформації, засіб пізнавальної діяльності школярів. Використання навчального обладнання сприяє підвищенню рівня організації праці учнів і вчителя, дозволяє створити необхідні умови для вдосконалення викладання географічної інформації, підвищенню якості знань учнів. Матеріальна база шкільної географії створює умови для самостійної діяльності учнів.

Перелік посібників, які можуть бути використані під час вивчення географії, рекомендації щодо використання сучасних інформаційних та інноваційних технологій на уроках географії, підготовки учнів до зовнішнього незалежного оцінювання, результати моніторингу якості природничо-математичної освіти, програми курсів за вибором для профільного навчання, анотації нової навчально-методичної літератури, поради щодо організації роботи з обдарованими дітьми, розробки уроків та позакласних заходів досвідчених учителів та інше друкуються на державному рівні – в журналі

«Географія та економіка в сучасній школі» Міністерства освіти і науки України та газеті «Краєзнавство. Географія. Туризм», на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки: ([www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)), вебсайті Інституту модернізації змісту освіти: ([www.imzo.gov.ua](http://www.imzo.gov.ua))

### **Інтегрований предмет «Основи здоров'я» у 2021/22 навчальному році**

Формування основ здорового способу життя через освіту, створення здоров'язбережувального освітнього середовища – один із пріоритетних напрямів державної політики у галузі освіти. З метою забезпечення додержання конституційних прав та свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечно для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління Указом Президента України № 195/2020 схвалено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі (URL: [https://www.president.gov.ua/documents/1952020\\_33789](https://www.president.gov.ua/documents/1952020_33789)).

Завданнями Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища є:

- - формування в учасників освітнього процесу гігієнічних навичок та засад здорового способу життя, зокрема звичок здорового харчування, фізичної активності, безпечної комунікації;
- створення сучасного, розвивального, безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища, яке сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, захисту від небезпек, підвищенню рухової активності дітей;

упровадження принципу недискримінації, зокрема конфіденційності щодо наявності будьяких дискримінуючих ознак;

- запобігання вживанню учнями, іншими учасниками освітнього процесу тютюну, алкоголю, наркотичних засобів, інших речовин із психоактивною дією, унеможливлення їх розповсюдження та вживання в закладі освіти та на прилеглих до нього територіях;
- створення для учасників освітнього процесу можливості користуватися сучасною матеріальнотехнічною базою для забезпечення здоров'язбережного компонента навчання;
- забезпечення готовності педагогічних працівників до надання якісних освітніх послуг у процесі забезпечення соціального та здоров'язбережного компонентів навчання, формування інформаційно комунікаційної компетентності учнів, психологічного супроводу учасників освітнього процесу, запобігання під час навчання проявам насильства та булінгу (цькування), порушення прав дитини, зокрема шляхом використання Інтернету;
- здійснення моніторингу процесів реалізації соціального й здоров'язбережного компонентів навчання.

Виконання завдань Національної стратегії відбувається, зокрема, шляхом викладання інтегрованих предметів «Основи здоров'я» в середній базовій та «Я досліджую світ» у початковій школі.

У цьому контексті найважливішими завданнями сучасного вчителя є використання здоров'язбережних освітніх технологій, поєднання рухового і статичного навантаження, створення емоційно сприятливої атмосфери навчання, формування в учнів усвідомлення цінності здоров'я та життя, навичок безпечної поведінки, культивування здоров'я.

У 2021/2022 навчальному році вивчення предмета «Основи здоров'я» у **5-9 класах** здійснюватиметься за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті МОН (<https://goo.gl/GDh9gC>).

Відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 405 на вивчення предмета передбачена 1 год. на тиждень.

У пояснювальній записці оновленої програми розкрито компетентнісний потенціал навчального предмета «Основи здоров'я», його внесок у формування ключових компетентностей, визначених Концепцією Нової української школи: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційноцифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна (А) та громадянська (Б) компетентності; обізнаність і самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя.

У кожній темі програми визначено предметний зміст, що розкриває спільні для всіх навчальних предметів *наскрізні змістові лінії*: «Екологічна

безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність», спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях.

У пояснювальній записці зазначено, на що орієнтувати учнів кожного класу, а в описі змістових ліній показана дотичність кожної з них до формування ключових компетентностей.

Невід'ємними складовими усіх наскрізних ліній є життєві навички, що відпрацьовуються на уроках предмета «Основи здоров'я». Це навички ефективного спілкування, емпатії, конструктивного розв'язання конфліктів, протидії тиску, погрозам, дискримінації, навички спільної діяльності та співробітництва, самоусвідомлення та самооцінки, самоконтролю, аналізу проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей та програм, критичного мислення, тренування волі тощо.

Компетентнісний підхід передбачає використання на уроках основ здоров'я інтерактивних методів навчання, які забезпечують: активну участь кожного учня; творчу співпрацю між собою і з учителем; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя; сприятливий емоційний клімат у класі; формування відчуття класу як єдиної команди тощо.

Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів: роботі в групах, обговоренні, мозкових штурмах, розробці концептуальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проєктах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, екскурсіях, моделюванні розв'язання проблеми тощо. Тобто, кожний урок з основ здоров'я має включати практичну складову.

Добираючи додаткові матеріали до уроків, учителям слід звернути особливу увагу на відповідність їх змісту віковим особливостям, навчальним можливостям та реальним потребам учнів. Лише за цих умов реалізація освітньої траєкторії учнями за схемою «знання» — «уміння» — «ставлення» —

«життєві навички» сприятиме формуванню мотивації учнів щодо здорового способу життя.

Постійної уваги учителя заслуговує співпраця з батьками, дорослими членами сім'ї. Слід звернути увагу учнів і батьків на співпрацю при виконанні завдань, спрямованих на моделювання певних життєвих ситуацій. Програмою передбачена участь дорослих у виконанні таких завдань (позначені в чинній програмі\*), зокрема, моделювання способів конструктивного розв'язання конфліктів, складання рейтингу телепередач тощо.

Задля реалізації програмних складників пропонуємо вчителю ширше використовувати можливості **академічної свободи**, серед яких:

- самостійний вибір послідовності викладення навчального матеріалу в межах одного навчального року, але без порушення логіки викладу в межах розділу;
- зміни в орієнтовній кількості годин, передбачених програмою для вивчення тем або розділів, та часу проведення практичних занять, використання для цього резервних годин;
- добір об'єктів для вивчення та включення в зміст освіти прикладів зі свого регіону. Резервні години також можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання результатів навчання учнів, проведення семінарів, захисту проєктів, екскурсій тощо. Такі можливості наразі є актуальними, бо пов'язані з минулим дистанційним навчанням та необхідністю виявлення рівня компетентностей учнів на початок нового навчального року.

Оцінювання є невід'ємною частиною навчання, проте основною метою є не перевірка і контроль, а забезпечення зворотного зв'язку вчителя з учнями. Саме тому в ході освітнього процесу потрібно застосовувати не тільки поточне, а й *формувальне оцінювання* (оцінювання для навчання), яке передбачає надання учням підтримки, коригує засоби та методи навчання у випадку виявлення їхньої неефективності, визначає подальші цілі. Формувальне оцінювання, метою якого є відстеження особистісного розвитку учнів, процесу опанування ними навчального досвіду як

основи компетентності здійснюється постійно, до його здійснення можуть бути долучені учні шляхом само та взаємооцінювання.

Оцінка з предмета «Основи здоров'я» має бути інструментом підтримки й заохочення на досягнення позитивних змін у знаннях, уміннях, мотиваціях і реальній поведінці. Саме тому необхідно позитивно оцінювати кожний крок школярів, спрямований на:

- 1) підвищення рівня знань про здоров'я і безпеку життєдіяльності, здоровий спосіб життя, уміння використовувати здобуті знання для зміцнення здоров'я;
- 2) набуття умінь і навичок, що сприяють підвищенню рівня фізичної, соціальної, духовної та психічної складових здоров'я;
- 3) позитивне ставлення до здоров'я і дотримання правил здорового та безпечного способу життя.

Для оцінювання навчальних досягнень учнів використовуються орієнтовні вимоги до оцінювання, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222. Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я є *емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, дотримання правил поведінки учнів у життєвих ситуаціях, сформованість умінь та навичок*. Саме тому завдання для тематичної перевірки результатів навчання (визначених програмою) слід добирати так, щоб найповніше виявити рівень застосування базових знань учнів у життєвих ситуаціях.

Основними видами оцінювання є поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне). Звертаємо увагу на питання підсумкового – тематичного, семестрового, річного – оцінювання. Тематична оцінка виставляється з

урахуванням усіх поточних за різні види навчальних робіт протягом вивчення теми без проведення окремої тематичної атестації.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок з урахуванням динаміки особистих навчальних досягнень учня/учениці протягом семестру.

Річне оцінювання здійснюється на підставі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним від оцінок за I та II семестри, під час виставлення річної враховуємо динаміку особистих навчальних досягнень учня/учениці з предмета протягом року, важливість тем, які вивчалися в I та II семестрах, тривалість їхнього вивчення та складність змісту, рівень уміння учня/учениці робити узагальнення та застосовувати набуті знання.

На початку 2021/22 навчального року з метою забезпечення якісного виконання освітніх програм в умовах очного та/або дистанційного навчання пропонуємо

- провести діагностичні роботи з метою визначення рівня засвоєння учнями навчального матеріалу за попередній навчальний рік. Слід зазначити, що запровадити коригувальне навчання: оцінки за такі роботи не варто виставляти до класного журналу;
- використати результати діагностичних робіт як орієнтир для планування роботи щодо актуалізації окремих тем, систематизації знань та вмінь;
- унести корективи до календарнотематичних планів (за потреби), де визначити ключові теми, на яких ґрунтується подальше опрацювання програмового матеріалу.

Під час виставлення оцінки за семестр ураховуються складність і значущість окремих тем для формування предметної компетентності, динаміка навчальних досягнень учнів.

Відповідно до чинного законодавства, Закону України «Про повну загальну середню освіту», заклад освіти може здійснювати оцінювання за власною шкалою

оцінювання результатів навчання учнів та учениць або за системою оцінювання, визначеною законодавством.

У разі запровадження закладом освіти власної шкали оцінювання результатів навчання учнів та учениць, ним мають бути визначені правила переведення до системи оцінювання, визначеної законодавством.

Заклад може використовувати інші системи оцінювання навчальних досягнень учнів та учениць за погодженням з місцевими органами управління освітою (наказ МОН від 13.04.2011 № 329).

Для оцінювання індивідуальних досягнень учнів та учениць може бути використане оцінювання портфоліо.

Портфоліо – це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування умінь учнів та учениць ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість процесу оцінювання; елементи самооцінки з боку учня тощо.

Для створення портфоліо немає встановлених правил і вимог. Способи оформлення можуть бути різними: від відбору найкращих досягнень із будьякого предмету (предметів) до накопичення всіх робіт, виконаних учнем. Для створення портфоліо можна користуватися цим [посиланням](#).

Також нагадуємо про успішно застосовувану процедуру **анонімного** опитування учнів «ДО» і «ПІСЛЯ». Її суть полягає в тому, що перед початком навчального року і після його закінчення проводиться анонімне опитування учнів за спеціально розробленим тестом. Він дає змогу оцінити складові поведінкової компетентності учнів:

- базові знання;
- опорні уміння;
- психологічні установки і ставлення;
- наміри.

Порівнюючи результати тестування, отримані до початку і після закінчення навчання, визначаємо величину змін. Чим більша різниця між оцінюванням «ДО» і «ПІСЛЯ», тим суттєвішими є зміни, зумовлені викладанням даного предмету. Об'єктивні дані підтверджують або спростовують наявність сприятливих для здоров'я змін у знаннях, ставленнях, уміннях і намірах учнів, які покладено в основу бажаних поведінкових змін.

Пам'ятаймо: оцінка – не засіб покарання, а дієвий інструмент розвитку особистості, за умови, що його використовує вчитель, який мислить і поважає дітей. Оцінка має допомагати розвивати бажання вчитися, впевненість у власних силах, самоповагу, критичне мислення, навички самоаналізу, уміння працювати в команді, радіти успіхам інших.

Упровадження далі особистісно орієнтованого підходу в освіті має на меті співпрацю та співтворчість учня і вчителя, де головною дійовою особою є учень/учениця. Завдання вчителя – відстежувати динаміку розвитку особистості, визначати особисті переваги кожного, досягнення в пізнавальній, творчій діяльності, розкрити та розвинути індивідуальні здібності.

Стосовно стилю спілкування вчителя з класом слід зауважити, що нагальною стає потреба в переході від «домінування» до «співпраці».

Нагадуємо, що в освітньому процесі вчителі закладів загальної середньої освіти

можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради МОН України.

В умовах поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID19 необхідно надавати дітям достовірну інформацію та науково обґрунтовані факти про коронавірус для того, щоб зменшити страхи та занепокоєність через хворобу, а також підтримувати здатність учнів долати вторинні ефекти пандемії на їхнє життя. Практичні поради «Як учителі можуть говорити з учнями про коронавірус (COVID19)» наведено на сайті ЮНІСЕФ та сайті НУШ.

Підбираючи навчально-методичний комплекс для вивчення предмета «Основи здоров'я», радимо вчителю скористуватися переліком онлайн-засобів та інструментів:

- розробки уроків з основ
  - здоров'я: <https://naurok.com.ua/biblioteka/osnovizdorovya>;
  - проєкт «Про здорове» – рекомендації зі здорового харчування, схвалені МОЗ України: <http://www.prozdorove.com.ua>;
  - сайт «Шкільне життя» – конспекти уроків та позаурочна робота: <https://www.schoollife.org.ua/usiuurokyosnovyzdorovya>;
  - сайт «LearningApps.org» – інтерактивні вправи з основ безпеки життєдіяльності. <https://learningapps.org/index>;
  - сайт з ребусами, логічними іграми: <http://rebus1.com.ua/index.php?item=main>;
  - ТОВ «Всеосвіта»: Основи здоров'я – методичні матеріали: <https://vseosvita.ua/library/osnovizdorova>;
  - відеоматеріали всіх конкурсних випробувань ІІІ (всеукраїнського) туру конкурсу «Учитель року – 2019» у номінації «Основи здоров'я»: [https://www.youtube.com/playlist?list=PL9B8xllnf8T6bRG3ekX\\_foYBOp\\_HvLoS](https://www.youtube.com/playlist?list=PL9B8xllnf8T6bRG3ekX_foYBOp_HvLoS);
- Центр громадського здоров'я МОЗ України: <https://www.phc.org.ua/>

## Курс за вибором «Основи сім'ї»

Програма «Основи сім'ї» може реалізуватися як курс за вибором, факультатив у закладах загальної середньої освіти, в гуртковій роботі, за рахунок класних годин, годин психолога.

«Основи сім'ї» сприятиме продуктивності та якості виховної роботи, яку проводять класні керівники, психологи, соціальні педагоги, та стане корисним для саморозвитку батьків.

**Основною метою** програми «Основи сім'ї» є особистісний розвиток учнів, формування в них життєвої, соціальної, громадянської компетентностей з питань шлюбу, сім'ї та батьківства; підвищення цінності любові як базового почуття, що сприяє розбудові гармонійних сімейних (чоловічо-жіночих і дитячо-батьківських) стосунків.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- формування життєвих, соціальних, громадянських компетентностей учнів у їх ціннісному ставленні до шлюбу, подружнього життя, батьківства;
- актуалізація потреби в самовдосконаленні й розвитку особистісних якостей, необхідних для майбутнього сімейного життя;
- виховання соціально активної особистості, здатної шанобливо ставитися до членів родини та представників іншої статі; розуміти значення життя як найвищої цінності;
- оволодіння учнями знаннями щодо створення та розвитку щасливої сім'ї, джерелом якої

є любов;

- розвиток навичок взаємодії в сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування із соціальним оточенням, накопичення досвіду комунікативної діяльності, співпереживання і солідарності з іншими людьми;
- оволодіння учнями знаннями з сімейної педагогіки щодо ефективного і відповідального батьківства;
- формування вміння самостійно приймати рішення щодо власної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях майбутнього сімейного життя;
- підготовка молоді до сімейного життя, статевого виховання в нерозривному зв'язку з моральним вихованням;
- опанування учнями базових знань з біоетики, що стосуються питань статевого життя, сім'ї та батьківства.
- Реалізація мети та завдань курсу буде ефективною за **умов**:
- формування в учнів мотивації щодо дбайливого ставлення до свого життя і життя оточуючих людей, родини, здорового способу життя;
- застосування інтерактивних технологій навчання, що забезпечують індивідуалізацію сприйняття, активну участь кожного учня і групову взаємодію;
- організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі ігрових методів, елементів дискусії, методу проєктів, які є ефективними засобами розвитку особистості, її якостей;
- забезпечення змістових зв'язків курсу «Основи сім'ї» з навчальним матеріалом інших предметів («Біологія», «Основи здоров'я», «Правознавство», «Людина і світ» тощо);
- співпраці вчителя з батьками, батьків з дітьми;
- морального авторитету педагога в питаннях сім'ї та батьківства.

Робота з учнівською молоддю щодо підготовки її до сімейного життя та батьківства повинна здійснюватися на всіх етапах вікового розвитку особистості, у системі загальних проблем виховання, за основними напрямками: загальносоціальний, морально-етичний, духовний, психологічний, фізіолого-гігієнічний, педагогічний, правовий та господарсько-економічний. Тому в структуру програми «Основи сім'ї» інтегровано навчальний матеріал різних наук: біології, медицини, соціології, правознавства, етики (християнської етики), соціальної психології, культурології, економіки, педагогіки тощо.

Добір змісту програми «Основи сім'ї» та його структурування визначаються поєднанням загальнодидактичних (науковості, наступності, доступності, зв'язку з практичною діяльністю тощо) та біоетичних принципів (єдність свободи і відповідальності, збереження і процвітання життя, універсальності тощо) з орієнтованістю на позитивні соціальні дії, відповідністю цінностей українського суспільства особистісній формі їх існування.

Програма «Основи сім'ї» має допомогти учням збагнути сутність та цінність шлюбу, сім'ї, батьківства, подружніх і батьківсько-дитячих відносин, розкрити можливості й передумови для реалізації ними своїх прагнень та інтересів у житті.

Розвивальний аспект цієї програми полягає у формуванні досвіду життєдіяльності учнів, розвитку загальнонавчальних (організаційних, загальнопізнавальних, діагностичних) умінь; моделюванні поведінки в різних життєвих ситуаціях; пізнанні учнями своїх прав, можливостей і обов'язків.

Найважливіше виховне спрямування програми «Основи сім'ї» - формування в учнів загальнолюдських та національних цінностей українського народу, таких як родинність, батьківство, соціальна справедливість, первинність духовного щодо матеріального, людинолюбство, працелюбство, патріотизм, взаємоповага тощо.

Програма «Основи сім'ї» передбачена для реалізації в 10- 11-х класах і охоплює такі розділи: «Я», «Я і ти», «Ми і діти», «Світ навколо нас», що сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я - Сім'я - Країна».

Особливості організації вивчення навчального матеріалу

Навчально-пізнавальний процес рекомендується базувати на компетентісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій. Поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи варто залучати учнів до групової роботи, застосовувати інноваційні методики, інформаційно-комунікаційні засоби, ресурси мережі Інтернет.

Практичні роботи, зазначені в програмі, виконуються учнями в практично-дієвій формі під час опрацювання відповідної теми. Темі проектів та їхні назви, запропоновані у програмі, можуть бути змінені на розсуд учителя, але повинні відповідати навчальним завданням відповідного розділу програми.

Загальний обсяг навчального часу становить 70 годин. Кількість годин на вивчення кожної теми вчителі можуть визначати самостійно, враховуючи підготовленість класу та регіональні особливості.



